

چکیده

مجله‌ها از عمده منابع اطلاعاتی هستند که نقش به‌سزایی در پیشرفت علوم و پژوهش‌ها ایفا می‌کنند. گسترش فناوری اطلاعات و فراهم شدن بسترهای گوناگون جهت انتشار منابع علمی ظهور مجله‌های الکترونیکی و مجله‌های دسترسی آزاد^۱ را رقم زد، در این میان نسل جدیدی از مجله‌ها با عنوان مگاژورنال‌ها در سال‌های اخیر بوجود آمده‌اند که باعث ایجاد تحولی در ارتباطات علمی شدند.

این نوع منابع به صورت الکترونیکی منتشر می‌شوند و محتوای خود را در قالب دسترسی آزاد مقاله‌ها ارائه می‌دهند و متخصصان و محققان می‌توانند به صورت رایگان بدون محدودیت، به مقاله‌ها و پژوهش‌های انجام شده دسترسی داشته باشند. این منابع که با عنوان ابرمجله‌های دسترسی آزاد معرفی می‌شوند رویکرد جدیدی در ارتباطات علمی ایجاد نموده‌اند. امتیازها و ویژگی‌هایی که ابرمجله‌های دسترسی آزاد در مقایسه با انتشارات چاپی فراهم نموده‌اند محققان را به استفاده بیشتر از آنها ترغیب نموده است.

کلمه مگا یا ابر که در ابتدای این واژه قرار گرفته برای تعیین اندازه مجله مورد استفاده قرار گرفته است، زیرا این مجله‌ها تعداد زیادی مقاله در حوزه‌های موضوعی مختلف را منتشر می‌کنند.

در گذشته دسترسی افراد به مجله‌های علمی به صورت چاپی و از طریق پرداخت حق اشتراک امکان‌پذیر بود، اما طی سالیان اخیر، انتشار مجله‌های علمی با تغییراتی همراه بوده است. مبحث انتشار مجله‌ها به صورت آنلاین در ابتدای دهه ۱۹۹۰ میلادی با توسعه شبکه جهانی وب آغاز شد، هم راستا با این تحول رواج دسترسی آزاد و بدون محدودیت به مقاله‌ها، انقلابی دیگر در این زمینه بود (عرفان منش و مقیسه، ۱۳۹۷).

ابر مجله‌های دسترسی آزاد که در حال حاضر تعداد آنها رو به فزونی است دارای ویژگی‌هایی خاصی هستند که آنها را از مجله‌ها دیگر متمایز می‌کنند.

اولین ویژگی این مجله‌ها را می‌توان معیارهای پذیرش مقاله بیان نمود، در این مجله‌ها سردبیران و داوران بدون در نظر گرفتن معیارهای پذیرش مجله‌های تخصصی و اشتراکی مثل تاثیرگذاری، اهمیت، نوآوری، سودمندی تنها صرفاً صحت محتوای علمی مقاله را مدنظر قرار می‌دهند. به عبارت دیگر فرایند داوری و پذیرش مقاله‌ها در این مجله‌ها کوتاه است و اگر مقاله از نظر روش شناسی، مبانی نظری و رعایت اصول علمی نگارش تایید شود صرفنظر از موضوع و اهمیت آن را چاپ می‌کنند (خدمات نیتو پیپر^۲، ۱۳۹۷).

دومین ویژگی این مجله‌ها حیطة موضوعی گسترده این مجله‌ها است، آنها اغلب به صورت چندرشته‌ای فعالیت کرده و مقاله‌های گوناگون از حوزه‌های موضوعی مختلف را منتشر می‌کنند برای مثال یک مجله تمام حوزه‌های علوم، حوزه‌های پزشکی یا حتی حوزه‌های ژنتیک را در بر می‌گیرد (گروه پژوهشی اندیشمند، ۱۳۹۸).

سومین ویژگی این مجله‌ها نشر مقاله‌ها به صورت "دسترسی آزاد طلایی"^۳ می‌باشد، یعنی اغلب هزینه فرآیند پذیرش

^۱ Open access

^۲ Nativepaper Services

^۳ دسترسی آزاد طلایی بدین معنا است ناشر تعهدی در قبال پرداخت هزینه چاپ مقاله ندارد Gold Open Access Model

و انتشار از نویسندگان یا موسسه حامی پژوهش دریافت شده و مقاله به رایگان در اختیار مخاطب قرار می‌گیرد (عرفان منش و مقیسه، ۱۳۹۷).

از دیگر ویژگی این ابر مجله‌ها انتشار آنها توسط ناشران معتبر و برجسته در سطح جهان است همچنین این مجله‌ها فقط به صورت آنلاین منتشر می‌شوند و نسخه چاپی ندارند، نرخ پذیرش و سرعت انتشار مقاله‌ها در ابرمجله‌ها نیز بالاست.

علاوه بر این ابرمجله‌ها قابلیت‌های جدید و خلاقانه‌ای را در وبسایت خود ایجاد نموده‌اند، از جمله امکان درج اظهار نظر خوانندگان در مورد مقاله، دسترسی خوانندگان به نمودارها و تصاویر، استفاده از سیستم داوری باز^۴ و استفاده از چندرسانه‌ها جهت ارائه محتوای مقاله‌های علمی (عرفان منش و مقیسه، ۱۳۹۷).

اگر چه که این ابر مجله‌ها باعث رشد تولیدات علمی شده‌اند ولی از جنبه‌های مختلف توسط برخی متخصصان مورد انتقاد قرار گرفته‌اند. از جمله مواردی که مورد انتقاد قرار گرفته است شامل موارد ذیل است:

- حوزه موضوعی گسترده و فرایند داوری آسان، امکان انتشار هر نوع مقاله‌ای در این مجله‌ها را فراهم می‌کند و در اغلب موارد مقاله‌هایی که در مجله‌های با کیفیت پذیرش نگرفته‌اند، به راحتی در ابرمجله‌ها منتشر می‌شوند.
- نوع خاص داوری مقاله‌ها و دریافت هزینه انتشار از نویسندگان، همواره شائبه‌هایی را در ارتباط با کیفیت مقاله‌های منتشرشده در ابرمجله‌ها ایجاد کرده است. در این رابطه این دیدگاه وجود دارد که با توجه به اینکه تنها راهی که ناشران بزرگ ابرمجله‌ها درآمد کسب می‌کنند، دریافت هزینه انتشار مقاله است بنابراین این مجله‌ها از کیفیت لازم برخوردار نیستند، به بیان دیگر، ابرمجله‌ها به عنوان یک نوآوری که تأثیرات مخربی بر کیفیت مجله‌های علمی دارند، معرفی شده‌اند.

- ظهور و گسترش این نوع مجله‌ها زمینه ایجاد ابرمجله‌های چاپ‌لگر^۵ را فراهم نموده است آنگونه که بسیاری از مجله‌های چاپ‌لگر با ویژگی‌های مشابه، اقدام به پذیرش و انتشار مقاله‌های نویسندگان می‌کنند.

با توجه به این امر در سال ۲۰۱۶، بی‌یورک و کتانی^۶ پژوهشی در این باره انجام دادند در این پژوهش تعداد استنادهای دو ابرمجله، با سه مجله دسترسی آزاد و سه مجله علمی چاپی مقایسه شدند یافته‌های آنها نشان داد که تفاوت بارزی در تعداد استنادهای دریافتی ابرمجله‌ها و سایر مجله‌های علمی وجود نداشته و لزوماً تفاوت در نوع داوری تأثیری بر استنادهای دریافتی ابرمجله‌ها ندارد (عرفان منش و مقیسه، ۱۳۹۷).

در اینجا چند ابر مجله دسترسی آزاد معرفی می‌شوند.

PLOS ONE با آدرس اینترنتی <https://journals.plos.org/plosone/s/journal-information>

یکی از معروفترین ابرمجله‌های علمی دسترسی آزاد می‌باشد که از سال ۲۰۰۶ توسط Public Library of Science منتشر شد. این مجله مقاله‌ها و تحقیقات میان رشته‌ای و چند رشته‌ای در بیش از دویست موضوع در زمینه‌های علوم، مهندسی، پزشکی و علوم اجتماعی و علوم انسانی را می‌پذیرد. مقاله‌ها این مجله در نمایه نامه‌های:

AGRICOLA, BIOSIS Previews, GeoRef Chemical Abstracts Service, EMBASE, Food Science and

^۴ Open Peer review

^۵ predatory open access journals

^۶ Bjork & Catani

Technology Abstracts, MEDLINE/PubMed/Index Medicus, Science Citation Index Expanded, Scopus, The Zoological Record

نمایه می‌شوند. ضریب تأثیرگذاری^۷ پلاس وان در سال ۲۰۱۷ برابر ۲.۷۶۶ بوده است (ploseone, 2020).

Scientific Reports با آدرس اینترنتی <https://www.nature.com/srep>

یکی از معروفترین ابرمجله‌های علمی دسترسی آزاد می‌باشد که انتشار آن توسط Nature Publishing Group از سال ۲۰۱۷ شروع شده است. مقاله‌ها و تحقیقات علمی را در همه زمینه‌های علوم طبیعی و بالینی منتشر می‌کند. این مجله در نمایه‌نامه‌ها و پایگاه‌های Web of Science, PubMed, PubMed Central, Scopus, Dimensions, Google Scholar, DOAJ and SAO/NASA ADS. نمایه می‌شود. ضریب تأثیر این ابرمجله در سال ۲۰۱۸ برابر با عدد ۴/۰۱۱ می‌باشد (Scientific Reports, 2020).

BMJ Open با آدرس اینترنتی <https://bmjopen.bmj.com>

یکی از ابرمجله‌های علمی دسترسی آزاد دیگر می‌باشد که توسط موسسه British Medical Journal BMJ در سال ۲۰۱۱ منتشر شد. این مجله تحقیقات و مقاله‌ها در همه موضوعات پزشکی بالینی، بهداشت عمومی و اپیدمیولوژی را مورد بررسی و پذیرش قرار می‌دهد. این مجله از سال ۲۰۱۴ در INDEX MEDICUS و MEDLINE و SCOPUS نمایه می‌شود. ضریب تأثیر این مجله در سال ۲۰۱۷ برابر با عدد ۲/۳۷۶ می‌باشد (bmjopen, 2020).

IEEE Access با آدرس اینترنتی

<https://ieeexplore.ieee.org/xpl/RecentIssue.jsp?punumber=6287639>

یکی دیگر از ابرمجله‌های دسترسی آزاد در حوزه مهندسی می‌باشد که توسط موسسه Institute of Electrical and Electronics Engineers در سال ۲۰۱۳ راه‌اندازی شد. این مجله مقاله‌ها و پژوهش‌های علمی در زمینه‌ها و گرایش‌های مختلف همانند برق، الکترونیک، رباتیک و... را مورد پذیرش و انتشار قرار می‌دهد. این ابرمجله در سال ۲۰۱۵ به جهت بهترین و جدیدترین مجله در زمینه‌های علوم، فناوری، مهندسی و ریاضیات برنده جایزه PROSE شد و در نمایه‌نامه‌های Current Contents Science Citation Index Expanded, Scopus, Ei Compendex, Inspec EBSCO databases, نمایه می‌شود. ضریب تأثیر این مجله در سال ۲۰۱۸ عدد ۴/۰۹۸ می‌باشد (IEEE Access, 2020).

PeerJ با آدرس اینترنتی <https://peerj.com>

یکی از ابرمجله‌های دسترسی آزاد است که در سال ۲۰۱۳ توسط موسسه PeerJ منتشر شد. این مجله مقاله‌ها و تحقیقات در زمینه‌های زیست‌شناسی، علوم، علوم زیست‌محیطی و پزشکی را منتشر می‌کند. این ابرمجله در پایگاه‌های Google Scholar, Pubmed, Scopus, Web of Science, Europe PMC و ۱۴ نمایه‌نامه دیگر نمایه می‌شود. ضریب تأثیر این مجله در سال ۲۰۱۸ برابر با عدد ۲/۳۵ می‌باشد (PeerJ, 2020).

بنابراین به طور کلی می‌توان گفت ابرمجله‌ها رویکرد نوینی در ارتباطات علمی بوجود آورده‌اند. آنگونه که در حال حاضر تعداد آنها رو به فزونی است. بدون شک این منابع به ابزاری کارآمد و قابل دسترس برای محققان و پژوهشگران تبدیل شده است و باعث ایجاد فاصله اندک بین انجام پژوهش و انتشار آن شده است. بدون تردید امکان دسترسی وسیعتر

^۷ Impact Factor

جامعه علمی به نتیجه تحقیقات منتشر شده در این ابرمجله‌ها، نقش مهمی در پذیرش بیشتر این منابع و رشد آنها خواهد داشت.

منابع و مواخذ

عرفان منش، محمد امین و مقیسه، زهره. (۱۳۹۷). ابرمجله‌ها دسترسی آزاد: مطالعه موردی ویژگی‌ها و عملکرد هشت ابرمجله بین‌المللی. پژوهشنامه پردازش و مدیریت اطلاعات ۳۴(۲): ۷۹۳-۸۱۵.

خدمات نیتو پیپر. (۱۳۹۸). آشنایی با مگاژورنال و معرفی مگاژورنال‌های معروف دنیای علم "برگرفته شده در تاریخ ۹۷/۵/۲۰ از <http://www.nativepaper.ir/>

گروه پژوهشی اندیشمند. (۱۳۹۸). مگا ژورنال چیست و چه تفاوتی با ژورنال‌های سنتی دارد؟ "برگرفته شده در تاریخ ۹۸/۷/۱۶ از <http://andishmandproject.com/mainPage/Article/details/> ۲۶۴

British Medical Journal BMJ. (2011) Retrieved <https://bmjopen.bmj.com>.

Institute of Electrical and Electronics Engineers (2011) Retrieved <https://ieeexplore.ieee.org/xpl/RecentIssue.jsp?punumber=6287639>

peerj (2013) Retrieved <https://peerj.com>.

Public Library of Science (2006) Retrieved <https://journals.plos.org/plosone/s/journal-information>.

Nature Publishing Group (2017) Retrieved <https://www.nature.com.srep>.